

PROFESSOR ELMAR HALLER – 110

Elmar Haller (22.11.1907–15.01.1985) sündis Võrumaal Linnamäe vallas Proosu talus. Haridusteed alustas ta Linnamäe vallakoolis, mille lõpetas 1921. aastal ja järgnevalt 1928. a lõpetas Elmar Võru Poeglaste Eragümnaasiumi. Seejärel pärast üheksakuulist sundajateenistust Võru 7. üksikjalaväe pataljonis töötab

mõned aastad isatalus. Talu suurus oli ligi 20 ha. Kasvatati mitmeid kultuure, kuid aukohal oli linakasvatuseks ja töötlemiseks vajaminevad seadmed ise. Ka lapsed rakendati maast-madalast tööle, igauks oma võimete kohaselt. Elmar alustas 8-aastaselt kohusetunde treeningut karjas käimisega ja vastavalt sirmumisele läbis kõik astmed kuni adrapoisini välja.

1930. aasta sügisel astus ta Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonda. Õpingud edenesid hästi ja Elmar vabastati õppemaksust ning tunnistati ka stipendiumi vääriliseks. Õpiaja jooksul täiendas ta oma oskusi Saksamaal Schleswig-Holsteinis, Angelnis, kus ta viibis 1932. aasta kevadest sügiseni talupraktikal. Aktiivne eluhoiak ja tegutsemishimu viis Elmari 1934. a liitumisele üliõpilasseltsiga "Liivika", kuhu oli koondunud "laialdane agronoomide pere". Seal väljakujunenud ja Eestisse jäänud sõpruskond korraldas regulaarselt koosviibimisi ka nõukogude ajal. Iseloomulik oli, et ükski neist ei kuulunud komparteisse, kohale tuldi pidulikus riietuses ja alkohol puudus täielikult. 1935. aastal lõpetas Elmar Haller studiumi ülikoolis kodutalu teemalise lõputööga "Proosu talu organisatsioonikava". Juba ülikoolis õppimise eelviimasel semestril asus ta aastaks ajaks tööle Kuusiku Riigi Põllutöö Katsejaama assistendi-praktikandina, edaspidi aga töötas teadusliku abijõu ja assistendina. Iseseisvat uurimistegevust alustas Elmar Haller Kuusikul 1936. aastal suviteraviljade külviaja selgitamisega. Juba järgmisel, 1937. aastal, ilmus ajakirjas "Põllumajandus" temalt esimene artikkel "Kaerasaake on võimalik tõsta: ülivarajane külv tõstis saaki 28%".

Pärast uue peahoone valmimist 1939. aastal hakkas asutus kandma uut nime – Riigi Põllumajanduse Uurimise ja Katseinstituut. Samast aastast alates käis Elmar Haller end välismaal täiendamas. Taanis tutvus ta põhjalikumalt mikroelementide uurimisega taimede toitumisel, Rootsis täiendas ta teadmisi spektraalanalüüsi alal ja Soomes töötas ta mõnda aega prof Artturi Virtaneni juures steriilkultuuride katsetega.

1940. a alanud Nõukogude okupatsiooni ajal määrati Elmar Haller Kamara riigimõisa baasil loodud Abja riigimajandi direktoriks. Mõni nädal pärast sõja algust ilmusid majandi kontorisse Punaarmee ohvitserid ja olid tigidad, et riigimajandi kari pole sõja eest Venemaale viidud ning nõudsid direktorit. Neli inimest viidi

ära ja lasti hiljem maha. Ka Elmar Haller tunti ära, kuid pääses majast välja. Tema jaoks lõppes majandijuhhi amet punaväelaste tulistamise eest põgenemise, haavata saamise ja varjumisega 1941. a juulis.

Augustist 1945 kuni jaanuarini 1947 oli Elmar Haller Kuusikul instituudi taimekasvatuse osakonna juhataja ning kohakaasluse alusel veel Tartu Riikliku Ülikooli taimekasvatuse kateedris vanemõpetaja. 1948. aasta sügisel, pool aastat enne teist küüditamislainet, ei heidutanud ega kõigutanud Elmar Hallerit NSVL-s alanud "teaduse puhastamine natsionalistlikest elementidest" ja mitmete mõttetute põllumajanduslike kampaaniate pealesurumine. Ta seisis Lössenko, Maltsevi ja muude meie põllumajandusoludele sobimatute ideede leviku vastu Eestis.

Elmar Haller kaitses 19. detsembril 1947 Tartu Riikliku Ülikooli aulas ülikooli nõukogu ees kandidaadiväitekirja "Suviteraviljade külviaegade valik seoses looduslike võimalustega ja selle tähtsus viljade saakidele ning umbrohutõrjele erinevatel mullaliikidel Eestis".

Alates 1. septembrist 1958. aastal asus Elmar Haller tööle Eesti Põllumajanduse Akadeemia (EPA) maa-viljeluse kateedri dotsendi ja juhataja ametikohale, kus jätkus tema viljakas teaduslik-, katse- ja õppetöö. Koos väikesearvulise grupi kaastöötajatega aastatel 1958–1965 viis läbi suuremahulise uurimistegevuse, mis koosnes arvukatest põldkatsetest, vegetatsioon- ja tootmiskatsetest. Analüütilise osa tarbeks tehti tuhandeid analüüse, sealhulgas ka biokeemilisi. Nende uuringute tulemuste põhjal kaitses Elmar Haller 1967. aastal doktoritöö "Idanemiskeskonna mõju põllukultuuride saagi kujunemisele". Töö ilmus 1969. a ka omaette raamatuna, milles ta ise võtab oma uurimistöö tulemused kokku nii: "Põllukultuuride (mesika, lutserni, suviteraviljade, hübriidkaalika) saakide sõltumine idanemiskeskonna tingimustest, olles heas kooskõlas idanemisfaasis ilmnevate taime füsioloogiliste ja biokeemiliste näitajatega ning anatoomiliste muutustega, on üldbioloogiline seaduspärane. Põllukultuuride saagikuse määravad eelkõige need kasvutingimused, mis valitsevad mullas seemnete idanemise faasis, eriti selle alguses."

Elmar Haller uuris ja seostas idanemisfaasiga paljusid kasvutegureid, nagu idanemisaegne mulla temperatuuri-, vee- ja õhu- ning toiterezium, mis annavad rahuldava vastuse küsimusele, miks viljasaagid ühel või teisel põllul aastate kaupa laias ulatuses kõiguvad. Doktoritöö kaitsmise järel oli Elmar Haller 1970–1980 aastatel idanemiskeskonna uurimisel jõudnud süva-probleemideni, et selgitada taimes asetleidvad arengud või muutuseid raku ja molekuli tasandil. Idanemiskeskonna mõju edasi uurides saavutas Elmar Haller sel alal rahvusvahelise tuntuse. Vaatamata suletud ühiskonnakorrale, õnnestus tal avaldada välismaal rahvusvahelise kaaluga ajakirjas "Experimental Agriculture" 1983. ja 1984. aastal 2 artiklit, mis leidsid suurt rahvusvahelist

vastukaja temale saadetud paljude kirjade ja hulga-tsiteerimiste näol teiste autorite poolt ja näitab Halleri teooria on oluline maaviljelusteaduse saavutus Eesti ja maailma ulatuses.

Elmar Halleri juhendamisel valmisid ja kaitsti edukalt kaks teaduste kandidaadi väitekirja. Teda autasustati

korduvalt aukirjadega, 1966 anti talle Eesti NSV teenelise teadlase aunimetus, ta kuulus paljudesse teadusalastesse nõukogudesse, ühingutesse ja oli hinnatud õppejõud ja publitsist.

Jaan Kuht